

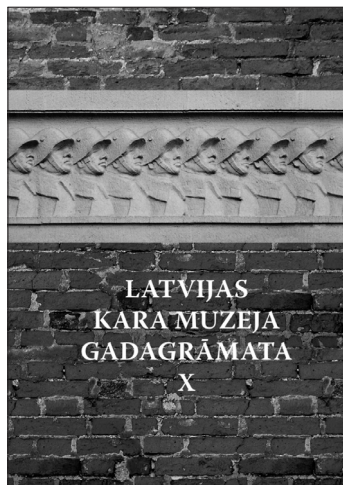
Latvijas Kara muzeja gadagrāmata
X / Sast. Juris Ciganovs. – Rīga:
Latvijas Kara muzejs, 2009. –
312 lpp.: il.

Iznācis desmitais Latvijas Kara muzeja (LKM) gadagrāmatas sējums. Priecē, ka arī šajos hiperekonomijas laikos muzejam ir atradušies līdzekļi krājuma izdošanai. Gadagrāmata tematiski sadalīta četrās daļās, ko veido pētījumi, raksti, kas veltīti bruņojuma vēsturei, ieskats muzeja krājumos un LKM notikumu hronika. Grāmata ir bagātīgi ilustrēta ar fotodokumentiem no muzeja arhīva.

Gadagrāmatai nav sastādītāja ievada, kas ļautu izprast tajā iekļauto rakstu atlasē principus vai vienojošo koncepciju. Recenzents, jau apskatot iepriekšējos izdevumus,¹ atzīmēja vienotas koncepcijas trūkumu. Gadagrāmatai, domāju, ir jāsniedz muzeja iepriekšējā gada pētniecības, izglītības darba u.c. sasniegumu kopaina. Vai grāmatas tematiskā (nevis hronoloģiskā, jo visi krājumā ievietotie raksti veltīti tikai 20. gs. problemātikai) daudzveidība ir muzeja tiešām plašā darbalauka sekas vai arī vienotas pētnieciskās koncepcijas stratēģijas trūkums?

Tāpat jāatzīmē LKM speciālistu nepietiekamais devums krājuma veidošanā – vairāk nekā pusi tā rakstu sagatavojuši ar muzeju tieši nesaistīti pētnieki. Vai muzeja speciālisti savus pētījumus publicē citur? Ja tā – tad notikumu hronikā vajadzētu dižoties nevis ar muzeju apmeklējušo prominencu fotogrāfijām, bet atspoguļot arī savu darbinieku pētījumus citos izdevumos, uzstāšanos konferencēs utt. Bez tam desmitajā – sava veida jubilejas sējumā derētu dot atskatu uz to, kas iepriekšējos sējumos ir publicēts (vismaz indeksa formā), kādas tēmas skatītas, kādas savukārt izpalikušas. Tas ļautu ne tikai izvērtēt iepriekšējā dekādē sasniegto, bet arī nospraust jaunus mērķus un uzdevumus muzeja pētnieciskajā darbā.

Tā kā liela daļa gadagrāmatas autoru ir ar muzeju nesaistīti, tad, publicējot viņu rakstus, lietderīgi būtu norādīt, vai tie ir pirmpublicējumi vai arī pārpublicācijas (tas attiecas arī uz tulkotajiem ārvalstu kolēģu rakstiem). Tā Z. Butkus un M. Ilmjerva raksta pirmpublicējums ir izdevumā “*Lietuvos istorijos studijos*”,² bet profesora A. Zundas raksts – “Latvijas

¹ Sk.: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 4. – 163.–168. lpp.; 2009. – Nr. 2. – 194.–197. lpp.

² Butkus Z., Ilmjērv M. SSRS Generalinio štabo viršininko maršalo Aleksandro Jegerovo 1937 m. vasario 15–26 d. vizito į Lietuvą, Latviją ir Estiją ataskaita // Lietuvos istorijos studijos. – 2008. – Nr. 22. – P. 178–201. Sk.: <http://www.if.vu.lt/files/LIS%20serveris/LietuvosIstorijosStudijosNo22.pdf>

Vēsturnieku komisijas rakstos”.³ Vēl neizpratni radīja apstākļi, kāpēc Ļ. Žvanko rakstā pielikumā arhīvu materiāls ir sniegts krievu valodā, savukārt Z. Butkus un M. Ilmjerva rakstā – tikai tulkojumā no krievu valodas. Domāju, nepieciešama konsekvence avotu materiāla pasniegšanā. Kā trūkums jāatzīmē arī rakstu anotāciju svešvalodā pazušana no gadagrāmatas. Vai tas skaidrojams ar orientēšanos vienīgi uz latviski lasošo auditoriju?

Gadagrāmatas pētījumu daļu veido 11 pētnieku raksti, kas hronoloģiski aptver laika periodu no 1905. gada līdz Otrajam pasaules karam, tikai A. Zundas raksts hronoloģiskās robežas pārdzina līdz 1993. gadam. Rakstu sakārtojuma princips, iespējams, bijis hronoloģisks.⁴

Kara muzeja nodaļas vadītājs Dainis Pozņiš, balstoties uz žandarmērijas izmeklēšanas materiāliem, devis ieskatu 1905. gada revolūcijas kaujinieku problemātikā⁵ – respektīvi, par LSDSP kaujinieku veiktajiem terora aktiem Rīgā 1905. gada pavasarī. Raksts sniedz interesantas liecības gan par kaujinieku izgatavotajām bumbām, gan par sprādzienu izmeklēšanas gaitu. Domāju, raksts kļūtu interesantāks un aptverošāks, ja autors plašāk ieskicētu arī jautājumus par kaujinieku grupām Latvijā, to stratēģiju un mērķiem, mēģinot atbildēt, kādēļ terora akti pastiprinājās tikai 1905. gada pavasarī, bet ne, piemēram, janvārī. Tas ļautu pārdomāt arī dažus apgalvojumus, piemēram, vai terora aktu izdarīšana sabiedriskās vietās aculiecinieku klātbūtnē būtu jāuzskata par kļūdu (18. lpp.) vai arī par pārdomātu taktiku savu mērķu realizācijā. Jācer, ka autors turpinās iesāktās tēmas izstrādi un nākotnē mēs sagaidīsim vēl citas viņa publikācijas par kaujiniekiem Latvijā 1905. gada revolūcijas laikā.

Ukraiņu vēsturniece Ļubova Žvanko gadagrāmatā publicējusi pētījumu par latviešu bēgļiem Harkovā 1915. un 1916. gadā.⁶ Viņa norādījusi, ka rakstā iezīmēti tikai galvenie pētījumu punkti turpmākai pētniecībai, tādēļ jācer, ka nākotnē autore varēs piedāvāt plašāku un izvērstāku rakstu par latviešu bēgļu (varbūt pat labāk – Kurzemes un Vidzemes guberņu bēgļu, jo līdz šim vēstures literatūrā trūkst detalizētu pētījumu par ebreju vai vācu bēgļu gaitām) likteni Ukrainā. Savukārt Jāņa Tomaševska raksts veltīts Latvju kareivju nacionālās savienības mēģinājumiem vienot latviešu strēlniekus kopējiem nacionāliem mērķiem.⁷

³ Zunda A. Lielbritānijas un Padomju Savienības abpusējās finansiālās pretenzijas un Latvijas zelts // Okupētā Latvija 1940–1990. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 19. sēj. – Rīga, 2007. – 71.–98. lpp.

⁴ Hronoloģiskuma princips gan netiek ievērots, Ē. Jēkabsona darbu, kura hronoloģiskās robežas ir no 1921. līdz 1938. gadam, ievietojot kā pēdējo.

⁵ Pozņiš D. Vidzemes guberņas Žandarmērijas pārvaldes materiāli par bumbu sprādzieniem Rīgā un to izgatavošanu fabrikā Fenikss 1905. gada pavasarī. – 9.–18. lpp.

⁶ Žvanko Ļ. Latviešu bēgļi Pirmā pasaules kara gados Harkovā (1915–1916). – 19.–29. lpp.

⁷ Tomaševskis J. Latvju kareivju nacionālā savienība: mēģinājums vienot latviešu karavīrus kopējiem nacionāliem mērķiem (līdz 1917. gada Oktobra apvērsumam). – 36.–48. lpp.

Latvijas Atbrīvošanas kara vēsturei, neskatoties uz kopš tā aizritējušajiem 90 gadiem, veltīti tikai trīs pētījumi un Egīla Gelderiņa detalizētais un bagātīgi ilustrētais raksts par kājnieku bruņojumu.⁸ Gatis Ošs pievērsās iepriekš vēstures literatūrā nepietiekami skatītai un interesantai tēmai par vācu karaspēka kriminālajām aktivitātēm Kurzemē un Zemgalē 1919. gadā.⁹ Nenoliedzami vērtīgais un uzslavas pelnījušais jaunā vēsturnieka raksts tomēr liek uzdot dažus jautājumus, uz kuriem recenzents neatrada atbildes rakstā. Pirmkārt, kas īsti tiek saprasts ar “vācu karaspēku”? Vai tās būtu Reichsvēra 8. armijas, landesvēra vācu, Dzelzsdivīzijas vai Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas daļas? Vai balstīšanās tikai uz etniskuma kategorijām var sniegt objektīvu ainu par notiekošo Latvijā 1919. gadā? Otrkārt, neskaidrības rada “kriminālo aktivitāšu” jēdziens – šajā gadījumā vajadzētu izskaidrot, vai kriminālos pārkāpumus determinēja 1903. gada Krievijas impērijas Sodu likums, Kara tiesu likums vai 1899. un 1907. gada Hāgas konvencijas vai arī kādi citi tiesību avoti. Objektīvākai problēmas atainošanai vajadzētu turpmāk pieskarties arī noziegumiem pret civiliedzīvotājiem, ko veica arī, piemēram, Igaunijas un Latvijas armijas karavīri.

Atbrīvošanas kara tematiku iztīrā arī gadagrāmatu pastāvīgais autors Murmanskas vēsturnieks Aleksandrs Čapenko, kurš apskata 2. Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas korpusa piedalīšanos bermontiādē Lietuvā,¹⁰ un Barba Ekmane, kura pētījusi Rīgas garnizona gatavošanos pilsētas aizstāvēšanai 1919. gada oktobrī.¹¹ Ņemot vērā aizpērnajā gadagrāmatā B. Ekmanes publicēto darbu par gatavošanos Liepājas aizstāvēšanai,¹² kā pozitīvs moments minama pētījuma tēmas tālāka attīstība, nevis haotiska mētāšanās no tēmas uz tēmu.¹³

Prof. Ilgvars Butulis savā rakstā apskata Latvijas Aizsargu organizācijas institucionalizēšanās problēmas 20. gadu sākumā.¹⁴ Profesionāliem

⁸ Gelderiņš E. Kājnieku apbruņojums Latvijas Atbrīvošanas cīņās (1918–1920). – 223.–257. lpp.

⁹ Ošs G. Vācu karaspēka kriminālās aktivitātes Kurzemē un Zemgalē 1919. gadā. – 49.–57. lpp.

¹⁰ Čapenko A. 2. Rietumu brīvprātīgo korpusa izveidošanās un piedalīšanās Bermontiādē Lietuvas teritorijā 1919. gadā. – 74.–81. lpp.

¹¹ Ekmane B. Rīgas garnizona gatavošanās pilsētas aizstāvēšanai. 1919. gada oktobris. – 58.–73. lpp.

¹² Ekmane B. Gatavošanās Liepājas aizstāvēšanai 1919. gada rudenī. Par ko vēsta Latvijas Valsts vēstures arhīva glabātie dokumenti // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VIII. – Rīga, 2007. – 43.–55. lpp.

¹³ Piemēram, pagājušajā gadagrāmatā Viktors Kateriničs sniedza izsmēlošu rakstu par bruņucepurēm no 1. pasaules kara līdz 1940. gadam (*Kateriničs V. Bruņucepures no 1. pasaules kara līdz 1940. gadam // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata IX. – Rīga, 2008. – 216.–242. lpp.*). Lasītāji varētu vēlēties nākamajā gadagrāmatā uzzināt par bruņucepurēm pēc 1940. gada, bet tā vietā V. Kateriničs iepazīstina lasītājus ar vācu “nāves pulksteņiem” (*Kateriničs V. 21 diennakts laika aiztures uzspriecinātājs ar pulksteņa mehānismu J-Feder 504 // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata X. – Rīga, 2009. – 258.–268. lpp.*).

¹⁴ Butulis I. Latvijas aizsargi ceļā uz aizsargu kongresu un organizācijas satversmes projekta pieņemšanu (1921–1923). – 82.–98. lpp.

vēsturniekiem raksts būs vērtīgs ieskats Aizsargu organizācijas veidošanas vēsturē. Tomēr, tā kā paramilitārām organizācijām iepriekš gadagrāmatā nav pievērsta īpaša uzmanība, būtu lietderīgi, ja raksta ievadā tiktu apskatīta problemātikas priekšvēsture, bet noslēgumā dots plašāks pārskats par Aizsargu organizācijas satversmes likteni un organizācijas tiesisko pamatu un regulāciju nākotnē.

LKM speciālists Kārlis Dambītis iztīrī Latvijas armijas jaunākās vienības – Zenīartilērijas pulka vēsturi.¹⁵ Raksts ir teicams militāro formējumu vēstures paraugs, kurš veikts, lielākoties balstoties uz arhīvu materiālu. Nozīmīgs ir lietuviešu vēsturnieka Zenona Butkus un igauņu vēsturnieka Magnusa Ilmjerva publicēšanai sagatavotais PSRS Sarkanās armijas Ģenerālštāba priekšnieka maršala Aleksandra Jegorova ziņojums par braucieni uz Lietuvu, Latviju un Igauniju 1937. gada februārī.¹⁶ Ziņojumā uzsvērts Baltijas valstu draudzīgums un pārliecība, ka tās negatavojas nopietni pretoties iespējamajai padomju ekspansijai šajā virzienā. Kritiski jāvērtē dokumentā minēto atsevišķu amatpersonu propadomiskais noskaņojums, kas balstās tikai uz vizītē pieredzēto, tomēr ziņojums lieliski parāda padomju ekspansionisma politikas plānus.

Uz savāktās biogrāfisko datu bāzes prof. Ēriks Jēkabsons detalizēti atsedz latviešu lomu Sarkanās armijas un PSRS represīvo struktūru vadībā PSRS 20.–30. gados.¹⁷ Viņš pierāda, ka augstākajos amatos PSRS bruņotajos spēkos bija tikai 5,60% latviešu, tādējādi apgāžot pieņēmumu par latviešu sevišķi augsto īpatsvaru Sarkanās armijas vadībā. Tāpat autoram izdevies noskaidrot, ka no 113 latviešu tautības augstākajiem virsniekiem tikai 22 bija nākuši no latviešu strēlnieku vienībām. Jācer, ka Ē. Jēkabsons iesākto darbu turpinās, apskatot arī zemākā komandējošā sastāva “latvisko īpatsvaru”.

Hronoloģiski krājumu noslēdz prof. Antonija Zundas raksts “Latvijas Republikas zelta liktenis un Rietumvalstis (1940–1993)” (142.–172. lpp.). Kā jau sākumā minēju, tas ir gandrīz identisks “Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstos” publicētajam. Atšķirības – mainīts nosaukums, nav pirmās rindkopas, tekstā vārds “Lielbritānija” nereti aizstāts ar “Anglija”, Apvienotās Karalistes oficiālo institūciju nosaukumi doti oriģinālrakstībā, nevis tulkojumā, kā tas ir komisijas rakstos. Šajā gadījumā Kara muzeja gadagrāmatas redkolēģija ir pelnījusi nopietnus pārmetumus lasītāju maldināšanā.

Grāmatu, kā ierasts, noslēdz ieskats muzeja krājumā. Lasītāji tiek iepazīstināti ar trimdas mākslinieka Kārļa Smiltēna gleznām¹⁸ un Krievijas 12. armijas 43. korpusa 110. divīzijas 439. Iļeckas kājnieku pulka pavēlēm

¹⁵ *Dambītis K.* Latvijas armijas Zenīartilērijas pulks. – 99.–117. lpp.

¹⁶ *Butkus Z., Ilmjervs M.* Pārskats par PSRS Ģenerālštāba priekšnieka maršala Aleksandra Jegorova 1937. gada 15.–26. februāra vizīti Lietuvā, Latvijā un Igaunijā. – 118.–141. lpp.

¹⁷ *Jēkabsons Ē.* Latvieši Sarkanās armijas un Iekšlietu tautas komisariāta vadībā Padomju Savienībā 1921.–1938. gadā. – 173.–220. lpp.

¹⁸ *Zeltiņa I.* Mākslinieks Kārlis Smiltēns – kara atainotājs. – 293.–302. lpp.

1916. gada pirmajos četros mēnešos.¹⁹ Diemžēl līdz šim Kara muzejs tikai iepazīstina ar krājumiem; vai tomēr muzeja zinātniskais potenciāls neļauj sagatavot arī kādu avotu edīciju – ja ne veidojot atsevišķu sēriju, tad publicējot to gadagrāmātā? Tas nenoliedzami celtu gan gadagrāmatas, gan muzeja autoritāti akadēmiskajās aprindās.

Kara muzeja gadagrāmata būtu jāvērtē kā nopietns un interesants izdevums, kas diemžēl nav izmantojis savu potenciālu un aizvien atgādina steigā savāktu rakstu apkopojumu, nevis kādas koncepcijas vienotu veselumu. Bet, kā teica senie romieši, *sub sole nihil perfectum*, tādēļ jānovēl Latvijas Kara muzeja kolektīvam sagatavot arī nākamo sējumu, bet Latvijas Republikas aizsardzības ministram, kura pārraudzībā ir muzejs, sekmēt tajā pētnieciskā un izglītības darba kvalitatīvu turpināšanos. Latvijas Kara muzeja gadagrāmatas – vienīgā valstī zinātniskā militārās vēstures izdevuma iznākšana ir jāveicina un jāattīsta, kas sekmēs ne tikai muzeja reglamentā noteikto funkciju izpildi, bet arī bagātinās nacionālo historiogrāfijas klāstu, kā arī rosinās plašāku sabiedrības interesi par Latvijas vēstures norisēm.

Kaspars Zellis

¹⁹ *Kriģere I.* Karavīru dienests un sadzīve Krievijas 12. armijas 43. korpusa 110. divīzijas 439. Iļeckas kājnieku pulka pavēlu atspoguļojumā. – 277.–292. lpp.

The “Baltic Frontier” Revisited. Power Structures and Cross-Cultural Interactions in the Baltic Sea Region. International Symposium organized by the Baltic Sea Region Studies Programme at the University of Vienna and the Department of History and Civilization at the European University Institute, Florence / Edited by Imbi Sooman and Stefan Donecker. – Vienna, 2009. – 307 p.

Starptautisko simpoziju, kurā piedalījās vēsturnieki no Austrijas, Itālijas, Dānijas, Somijas, Igaunijas, Latvijas, Vācijas un Polijas, organizēja Eiropas Universitāte Florencē un Vīnes Universitāte 2008. gada 29. februārī – 1. martā. Tas bija veltīts Baltijas jūras reģionam (ar to domājot visas Baltijas jūrai pieguļošās teritorijas) vēsturiskā un starpkultūru aspektā, īpašu uzmanību veltot “Ziemeļaustrumeiropas”¹ kultūrtelpas redzējumam kopš rietumeiropiskās ietekmes un kolonizācijas sākuma viduslaiku krusta karu rezultātā, kad šīs teritorijas kļuva pārējai Eiropai saskatāmas.

¹ Klaus Cernaka (*Klaus Zernack*) veidots apzīmējums reģionam. Par to arī vienā no krājuma rakstiem. Sk.: *Lars Fredrik Stöcker*. The History of the Baltic Sea Region in the Cold War Era. Transnational Entanglements beyond the Iron Curtain. – 153.–172. lpp.